

**«Олонхо дойдутугар айан»
Өркөн өй сайдытыгар, билии-көрүү эйгэтигэр ытыллар тэрэһин**

*А.Г.Гобышев аатынан оҕону сайыннарар киин
иитээччитэ Семенова Надежда Семеновна*

ФГОС эйгэтин биир саамай сүрүн салаатынан – оҕо билиитин-көрүүтүн эйгэтэ буолар. Биһиги уһуяаммытыгар бу эйгэннэн араас тэрэһиннэр, дьарыктар, үлэлэр бараллар. Ону тэнэ кыра саастарыттан оҕолорго араас омуқ дойдуларын, Сахабит сирин дьонун-сэргэтин, кыылын, аһын-үөлүн, баайын-дуолун, дьиэтин-уотун, сизэрин-туомун билиһиннэрэбит. Итинэн сирдэтэн оҕолорбутун кытта Олонхо алыптаах дойдутугар киирэбит. Биһиги бары Олонхо дойдутун олохтоохторо буоларбытын этэбит. Хас биирдии оҕо кыра сааһыттан бэйэтин торообут дойдутун Олонхотунан киэн туттарын, убаастыырын, ытыктыы улаатарын иитиэхтээхпит.

Оҕо сайыннарар дьарыктары маннык дьүөрэлээн билиһиннэрэбит:

- *Аан Алахчын* – Олонхону кытта билиһиннэри. Олонхо геройдарынан остуол оонньуутун оонньоон көрдөрүү.
- *Тулалыыр эйгэ* – Ус дойду (Орто дойду, Уөһээ дойду, Аллараа дойду), кинилэр танастара, саптара, дойду олохтоохторун, кинилэр соруқтары билсигии.
- *Кэрэ эйгэ* – Орто дойду олохтоохторун ырыатын Оһуохайы ыллааһын, үнкүүлээһин. Илииннэн араас үлэ – уруһуй, аппликация, имитии.
- *Тыл сайдыыта* – оҕо тылын байатыы, сэхэргэһии. Оҕо иллэн кэмигэр ырытыһыы, утуйар чааска кыра олуктан кэпсээһин.
- *Оҕо оонньуута* – оруоллаах оонньуулары оонньоутуу «Ньургун Боотур уонна кини атаһа Ат барахсан» - оҕолордуун атынан айаннааһын, «Туйаарыма Куо ас астыыр» - кыргыттардыын ас астаан оонньооһун, «Туйаарыма Куо курдук Кэрэ Куобун» - кыргыттардыын бэйэни бэринэ үөрэһии: баттах өрүнсүү, бэйэ таһаһын көрүнүү, нарын-намчы буолуу.

- ***Төрөпнүтү кытта үлэ*** - төрөпнүттэргэ анаан араас быыстапканы тэрийии. Быыстапкаҕа Олонхо геройдарын куклалары, араас олонхо олуктарыттан кинигэлэри ууруу. Оҕолор үлэлэрин төрөпнүккэ ыйаан көрдөрүү. Төрөпнүттэргэ саха иһитин-хомуоһун быыстапкаҕа кыттан аҕалан ууралларын уонна оҕо хамсаныылаах оонньуутугар миинньэр Аты онорон аҕалалларын этии.

Олонхону оҕолорго биир ый устата билсигиннэрэбит. Бу ый иһигэр биһиги Олонхо олуктарын оҕо саасхыттан тутулуктаах билсигиннэрэбит. Бу манна биһиги уһуйаан туох баар иитээччилэрэ, специалистара бары биир сүбээннэн үлэлиибит. Ый бүтүүтэ түмүк тэрээһин ыытабыт.

«Олонхо дойдутугар айан» аһаҕас дьарык конспега

Өркөн өй сайдыытыгар,
билии-көрүү эйгэтигэр (познавательная ОО)
2-3 саастаах оҕолорго ытыллар тэрээһин

Тэрээһин соруга:

Оҕолорго Олонхо туһунан теманы түмүктээһин. Бииргэ үлэииллэригэр бэйэ бэйэҕэ истин-сайаҕас сыһыаны иитии.

Ийэ тылы байыты, чингэти: Аал луук мас, кэтит-синньигэс, үрдүк-намыһах, салама.

Туттар тэриллэр: Олонхо геройдарын оонньуурдара, Аал луук мас, салама, ыаҕыйалар.

Тэрээһин хаамыыта

Кириити түһүмэх.

Иит.: - Оҕолоор, миэхэ кэлин эрэ. Мин тугу эрэ этиэм.

Оҕолор кэлэн иитээччини төгүрүйэ тураллар.

Иит: - Оҕолор, миэхэ баһаалыста санатын эрэ, мин эһиэхэ тугу кэпси сылдыбыный?

О: Олонхону!

Иит: - Ээ, маладыастар оҕолоор, биһиги олонхону кэпсэтэ сылдыбыт. Ол курдук биһиэхэ олонхо дойдутуттан Туйаарыма куо ыалдытты кэлэн олорор.

Т.К.: - Үтүө күнүнэн ,оҕолоор! Оҕолор, миигинниин олонхо дойдутугар айаннаһа этигит дуо?

О: Айаннаһаан.

Т.К.: - Оҕолор онтон олонхо боотурдара тугунан айанныыр этилэрий?

О: Атынан.

Т.К.: - Маладыастар, боотурдар атынан айаннаан сылдыаллар. Онон мин эһиэхэ эмиэ аттары бэлэмнээбитим. Онтон куоларбытын хайдах илдьэ барабытый?

О: Аппытыгар олордон.

Т.К.: - Дьээрэ маладыастар, оччого билигин биһиги бэлэм буоллаххытына олонхо дойдутугар айаннаһапыт.

Ат оонньуурдары оҕолорго биэртэлээн бары олонхо дойдутугар бөтөрөннөтөн, таналайы туйах тыаһын курдук тыаһатан, атынан көтүтэн айанныбыт.

Сүрүн түһүмэх:

Оҕолордуун олонхо дойдутугар, Аал луук маска уонна олонхо геройдара кууклалар турар сиригэр кэлэбит.

1. «Саламаны ыйаа, өгнөрүн сөпкө эт»

- Оџолоор, көрүн эрэ, бу туюх маһа турарый? (Аал луук мас)
- Маладыастар, бу Аал луук мас турар.
- Оџолор, өйдөөн көрүн эрэ, кини кэтит дуу синньигэс дуу? (кэтит)
- Онтон кини үрдүк дуу намыһах дуу? (үрдүк)
- Маладыастар, оџолорум бэркэ диэн билэллэр эбит.
- Оџолор Аал Луук маска тугу ыйыыллар этэй?(салама)
- Билигин биһиги Аал Луук маска салама онгорон ыйыахпыт.

Оџолор салама онгорон ыйыыллар.

- Онтон бу саламабыт ханнык өгнөөхтөрүн аатталыбыт дуо? (аһаа)

Оџолор кыһыл, от күөх, халлаан күөх диэн ааттыыллар.

- Дьэ, махтал оџолор, мин наһаа диэн үөрдүм эһиги өгнөрү билэргититтэн уонна Аал луук маспытын киэргэппиккититтэн.

Т.К.: -Оџолоор, Аал луук маспытын киэргэппиччэ билигин биһиги оонньоохпут, үнкүүлүөхпүт.

2. Оонньоу: «Ойбонтон уулааһын»

Оонньоу: «Кириэс тэбии»

Оонньоу: «Күлүүстэһии»

Т.К.: -Маладыастар, оџолоор олус диэн бэркэ оонньоотубут.

Иит:- Туйаарыма Куо оџолорго наһаа үчүгэй оонньоуну оонньооттун. Биһиги эйиэхэ сахалыы үнкүү бэлэхтиэхпит.

Оџолор иитээччини кытта сахалыы оһуор үнкүүтүн үнкүүлээн көрдөрөллөр.

Т.К.: - Мин эһигинниин наһаа бэһиэлэйдик сынньанным үөрдөм-көттүм. Ол курдук эһигини мин алгыстаах алаадыннан күндүлүөм. (оџолорго алаады түнгэтэлиир)

Иит:- Биһиги детсаппытыгар барар кэммит кэллэ.

Түмүк түһүмэх.

- Бүгүн биһиэхэ ким кэлэ сырытта?(Туйаарыма Куо)
- Туйаарыма Куолуун ханна бара сырыттыбыт?(олонхо дойдутугар)
- Онно тугу гынныбыт?(оџолор эппиэттэрэ)

Тумук

Олонхо – саха норуотун тылын уус-уран айымньытын саамай үрдүк чыпчаала, үйэттэн үйэбэ, көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэн испит диринг ис хоһоонноох айымньыта буолар. Олонхоҕо биһиги өбүгэлэрбит, төрүттэрбит былыргы олох көстүүтүн уустаан-ураннаан кэпсээһиннэрэ буолар. Үүнэн эрэр оҕолорбутугар Олонхо өбүгэбит сүрүн айымньыта буоларын тиэрдиэхпитин, өйдөтүөхпүтүн наада.

Биһиги Олонхону оҕоҕо кыра сааһыттан Ус дойдуттан саҕалаан билсиннэрэбит. Оҕолор бары наһаа диэн сэнээрэн, сөбүлээн ылыналлар. Уолаттар Ньургун Боотур курдук күүстээх-уохтаах, мындыр өйдөөх буоларга дьулуһаллар. Кыргыттар нарын намчы Туйаарыма Куону сөбүлээн оонньоуулар. Оҕолор үс дойдуну, үс дойду олохтоохторун түргэнник араарар буоллулар. Илииннэн элбэх оноһук үлэлэр оноһулубуттара, уруһуйдар уруһуйдаммыттара. Бу манна иитээччигэ эбии күүс көмө буолаллар биһиги специалистарбыт. Музрук үс дойду араас тыастаах-уустаах музыканнан иһитиннэрэн араартара үөрэппитэ. Үнкүү – ус дойду олохтоохторо араастык хамсанылары көрдөрөн оҕону эбии хамсанытыгар сайыннарбыта. Физрук – Ньургун Боотур курдук күүстээ-уохтаах буоларга дьулуһуннарар.

Араас элбэх кинигэлэри оҕолордуун көрбүшпүт. Иллэн кэмнэ элбэҕи сэлэргэспиппит, ордук ханык геройу сөбүлээбиттэрин уонна ордук ханнык геройу ордорботохторун. Төрөшпүттүүн араас үлэ барбыта. Кинилэри эмиэ тэннэ Олонхо дойдутугар киллэрбиппит. Төрөшпүттэр оҕолорун кытта тэннэ билэннэр-көрөннөр элбэх үгүһү билэн билиилэрэ ханаата.

Туһаныллыбыт литература

1. Е.П. Чехордуна. Олонхо дойдута. – Дьокуускай, 2014с.
2. П.Е. Багардынова, М.Н. Бысыина, А.Н. Решетникова. Олонхо – ийэ тыл тирэбэ. – Дьокуускай, 2014.